

УДК 343.982.9+343.352

Суббот Анатолій Іванович,
доктор юридичних наук, кандидат педагогічних наук, професор кафедри спеціальних дисциплін та організації професійної підготовки Національного університету Державної податкової служби України.

Суббот Анатолій Іванович,
доктор юридических наук, кандидат педагогических наук, профессор кафедры специальных дисциплин и организации профессиональной подготовки Национального университета Государственной налоговой службы Украины.

Anatoliy Ivanovich Subbot,
Doctor of Law, PhD of pedagogical science,

professor of the Dept. of special subjects and organization of vocational training of the National University of the State Tax Service of Ukraine.

Луца Володимир Анатолійович,
кандидат юридичних наук, Житомирський окружний адміністративний суд, суддя.

Луца Владимир Анатольевич,
кандидат юридических наук, Житомирский окружной административный суд, судья.

Vladimir Anatolievich Lipa,
PhD of juridical science, Zhytomyr Regional Administrative Court, Judge.

ПРАКТИКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ЩОДО ВИЯВЛЕННЯ ТА ДОКУМЕНТУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ДІЯНЬ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

Анотація. У статті здійснено аналіз теоретико-методологічних засад практики та організації щодо виявлення та документування корупційних діянь правоохоронними органами.

Ключові слова: правоохоронні органи, корупція, хабарництво, соціолого-кримінологічні індикатори.

ПРАКТИКА И ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ ПО ВЫЯВЛЕНИЮ И ДОКУМЕНТИРОВАНИЮ КОРРУПЦИОННЫХ ДЕЙСТВИЙ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫМИ ОРГАНАМИ

Аннотация. В статье осуществлен анализ теоретико-методологических основ практики и организации по выявлению и докумен-

тированню корупційних діянь правоохоронними органами.

Ключевые слова: правоохранительные органы, коррупция, взяточничество, социолого-криминологические индикаторы.

PRACTICE AND ORGANIZATION OF THE WORK FOR DETECTION AND DOCUMENTING OF CORRUPTION ACTIONS BY THE LAW ENFORCEMENT BODIES

Abstract. The analysis of theoretical and methodological principles of practice and organization of the work for detection and documenting of corruption actions by the law enforcement bodies is conducted.

Keywords: law enforcement, corruption, bribery, sociology and criminological indicators.

Постановка проблеми. Конкретні зобов'язання правоохоронних органів у боротьбі з корупцією зводяться до того, щоб передбаченими чинним законодавством методами своєчасно виявляти факти корупції, якісно розслідувати їх, добиватися, щоб кожна винна особа понесла передбачене законодавством покарання, поінформувати про це громадськість, поновлювати права потерпілих від корупційних діянь, усувати умови, які сприяли вчиненню корупційних діянь.

Одним із найнебезпечніших кримінально-караних видів корупції є хабарництво, передусім, вимагання та одержання хабарів державними службовцями, депутатами, працівниками правоохоронних та судових органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема становлення та розвитку практики та організації щодо виявлення та документування корупційних діянь правоохоронними органами досліджувалася багатьма вченими, серед яких К. Антонов,

М. Ануфрієв, А. Бандурка, О. Баєв, М. Мельник, В. Корчовий, В. Чалаван.

Мета статті – прослідкувати становлення та розвиток практики та організації щодо виявлення та документування корупційних діянь правоохоронними органами.

Виклад основного матеріалу. Аналіз стану додержання законності у діяльності правоохоронних органів при проведенні оперативно-розшукових заходів, першочергових слідчих дій свідчить про численні порушення, насамперед, з боку оперативних працівників органів внутрішніх справ і Служби безпеки України, що, на практиці, призводить до втрати або неналежного закріплення доказів та, внаслідок цього, до закриття кримінальних справ за реабілітуючими підставами.

Реагуючи на складну ситуацію з виявлення корупції, юридична наука пропонує різноманітні варіанти вирішення цієї проблеми. Одним з таких варіантів є аналіз так званих соціолого-кримінологічних інди-

торів [1]. У всій багатоманітності ознак, що свідчать про корупційну зараженість, виділяють дві групи соціолого-кримінологічних індикаторів, а саме, нейтральні та особливі.

До числа нейтральних слід віднести:

- невідповідність способу життя чиновника та розмірів доходів, які офіційно ним одержуються;
- виставляння напоказ символів свого статусу;
- громадські та особисті проблеми (залежність, пристрасті, борги, вихваляння та ін.);
- робота у вільний час, яка є близькою за своїм характером до офіційних обов'язків;
- прийняття запрошень (тобто у випадку відвідування торгівельних виставок чи кампаній, або для проведення інспекцій на місцях);
- оплата іншими особами банкетів у ресторанах, кафе, барах тощо;
- часті зустрічі з державними підрядниками, або особами, які пропонують свої послуги;
- надання незвичних особливих умов при проведенні закупок (знижки, пільгове фінансування, зменшення звичайних строків очікування оплати);
- надзвичайна щедрість підрядників;
- пропозиція виступити спонсором;
- робота у вільний час, вихід на роботу під час хвороби (з тим, щоб інші не могли дізнатися, що ж робиться таким співробітником);

- неочікувана відмова прийняти пропозицію про підвищення по службі.

Особливі індикатори:

- рішення чиновників, що не пояснюються;
- зловживання, упереджене тлумачення чи надмірне розширення права діяти на власний розсуд;
- уникнення контролю та аудитів, хоча для їх проведення можуть бути вагомі підстави;
- маніпуляції з роботою в інших управліннях, відомствах чи поліцейському органі;
- умисне уникнення в критичних ситуаціях начальства або осіб, що відповідають за прийняття рішень;
- регулярні зустрічі поза офісом без конкретних пояснень того, яким чином вони пов'язані із виконуваною роботою;
- неприпустиме розширення наявних повноважень;
- укладення угоди за невігідними умовами, які накладають на установу довготривалі зобов'язання;
- регулярне надання переваги чи підтримка пропозицій будь-яких осіб чи підрядників при видачі контрактів, проведенні тендерів, конкурсів;
- скарги підрядників або державних клієнтів, яких обійшли при веденні конкурентної боротьби чи при створенні невігідних умов розгляду їхніх пропозицій [2].

Звичайно, наявність у поведінці певних осіб одного чи кількох опи-

саних індикаторів не дає 100-відсоткового показника їх корупційної “зараженості”. Однак, сам факт такої наявності дає можливість звернути увагу на наступну поведінку відповідних осіб, що у подальшому сприятиме викриттю їх протиправної діяльності.

Серйозні нарікання викликає і якість процесуального оформлення застосування технічних засобів, отримання інформації, зняття її з каналів зв'язку, затримання одержувачів хабарів під час вчинення злочину (“на гарячому”), затримання підозрюваного, обрання йому запобіжного заходу і т. ін. [3].

Розроблені методичні рекомендації стосовно організації роботи щодо виявлення, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із хабарництвом, звичайно, не можуть охопити всі можливі ситуації, однак можуть застосовуватись у більшості типових ситуаціях, як наприклад:

- коли хабар вже передавався службовій особі (у тому числі у декілька прийомів);
- коли хабарі передавалися у певні строки (наприклад, раз на місяць);
- коли з боку службової особи є пропозиція дати їй хабар;
- коли в обох цих випадках настає строк передачі частини хабара або чергового хабара;
- коли є факт вимагання хабара з боку службової особи та обумовлюється строк його передачі.

Крім того, обов'язковою умовою застосування цієї методики є: наявність особи, яка добровільно заявила про те, що вона вже давала хабар

і, що вона готова взяти участь у викритті хабарника.

Для використання методики необхідно ретельно вивчити Постанову Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26.04.2002 р. “Про судову практику в справах про хабарництво”.

Основні тактичні моменти, пов'язані із організацією роботи щодо виявлення, розкриття та розслідування хабарництва наступні:

1. Заява особи про вимагання хабара, чи про дачу хабара, оформляється відповідно до вимог ст. 95 Кримінального процесуального кодексу України, а саме: у разі усної заяви складається протокол, заявник у письмовій формі попереджується про відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину.

Якщо заява подана у письмовій формі, то заявника також у письмовій формі необхідно попередити про відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину. У першому випадку відмітка робиться на протоколі, у другому – на заяві. В обох випадках необхідно пересвідчитись у особі заявника, найкраще зажадати паспорт [4].

При цьому заявнику необхідно роз'яснити:

- що у разі участі у викритті одержувача хабара він не несе кримінальної відповідальності за дачу хабара, кримінальна справа відносно нього підлягає закриттю;
- предмет хабара у цьому випадку не підлягає конфіскації;
- предмети хабара, який вже отримано (у разі, коли не було

вимагання), підлягають конфіскації, а кримінальна справа з цих фактів підлягає закриттю відповідно.

Оскільки оформлення такого роз'яснення чинним законодавством не регламентовано, тому, в залежності від обставин, відмітку про зміст роз'яснення можна зробити на заяві, або на протоколі вручення заявнику предмета, який буде передано посадовій особі як хабар.

Нерідко заявник додає до заяви аудіо або відеокасету із зробленим ним самостійно записом розмови про вимагання, інших розмов, які стосуються факту дачі — отримання хабара. Про це необхідно зробити відмітку в протоколі або на заяві, а також записати пояснення заявника про умови запису та про технічні засоби, які використовувались при аудіо чи відеозапису. Доцільно до заяви додати також технічний засіб, за допомогою якого заявник зробив аудіоабо відеозапис [5].

Зважаючи на те, що аудіо або відеокасета є невід'ємною частиною заяви, посадова особа, яка її прийняла, повинна прослухати (проглянути) їх, зробити розшифровку запису з дотриманням вимог непошкодження її в процесі перегляду чи прослуховування, після чого опечатати у пакет з підписом заявника і власним підписом.

Якщо розшифровка запису вимагає багато часу, в період прослуховування необхідно записати саме ті місця розмови, які, по-перше, підтверджують заяву, а, по-друге, які підлягають негайній перевірці або використанню в процесі оперативно-розшукової діяльності. Це по-

ложення стосується розшифровки й інших аудіо та відеозаписів, що одержані при проведенні оперативно-розшукових заходів, (але розшифровку, в повному обсязі, необхідно буде зробити в інший час) [6].

Заява має бути зареєстрована у книзі реєстрації заяв і повідомлень про злочини і перевірятись.

2. Вказані заяви громадян є також підставою для проведення оперативно-розшукової, яка здійснюється паралельно з перевіркою.

Перевірка здійснюється лише шляхом відібрання пояснень від окремих громадян чи службових осіб або витребування документів, а також враховуючи необхідність збереження на певному етапі перевірки конфіденційності, оперативно-розшукова діяльність, у тому числі проведення негласних заходів, виступають на перший план і у переважній більшості таких випадків, повинні здійснюватись негайно.

Для проведення таких заходів повинна бути заведена оперативно-розшукова справа (згідно з відомчими актами — категорії “Захист” або “СОР”).

У заявника та осіб, на яких він посилається як на можливих свідків, необхідно відібрати пояснення про відомі їм факти вимагання хабара, раніш даного хабара, виконання одержувачем хабара (або обіцянки виконання) обумовлених дій. Наприклад, свідки можуть знати про факт закриття (обіцянки закриття) кримінальної справи, приховування правопорушень, видачу фіктивних документів, обіцянку службової особи не брати під варту, обіцянку виключити з акту ревізії факти не-

достачі, приховування прибутків від оподаткування, погрози виключити з квартирної черги і т. ін.); які відносно пов'язують заявника і можливого отримувача хабара; за що саме дається чи отримується хабар, як заявник розцінює вимоги посадової особи. У разі, коли хабар вже давався, у заявника необхідно з'ясувати джерела одержання грошей для хабара чи інших предметів, перевірити ці пояснення [7].

Необхідно також обов'язково перевірити, чи могла посадова особа виконати, чи не виконати, обіцяні за одержання хабара дії в силу наданої їй влади або організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, чи могла вона завдяки своєму посадовому становищу вжити заходів до вчинення їх іншими посадовими особами.

Пояснення у свідків слід відбирати за умови забезпечення конфіденційності цих дій.

3. Подальші оперативно-розшукові заходи повинні здійснюватися у рамках наданих спецпідрозділам по боротьбі з організованою злочинністю прав, а також наданих їм додаткових повноважень, і спрямовані на одержання фактичних даних, які можуть бути підставами для порушення кримінальної справи та джерелом доказів у кримінальній справі.

У процесі оперативно-розшукової діяльності у цей період необхідно вживати заходів щодо встановлення місця знаходження цінностей у службової особи, нерухомості і т. ін., на які може бути накладений арешт.

4. Вказані в заяві факти мають бути ретельно перевірені (на початко-

вому етапі з обов'язковим додержанням режиму і конспірації) з точки зору їхньої достовірності.

Наприклад, якщо йдеться про вимагання хабара з боку працівників правоохоронних або контрольних органів за звільнення від відповідальності за вчинене заявником правопорушення або злочин, необхідно встановити: чи мали місце такі події, чи дійсно були вчинені вказані дії заявником.

У випадках вимагання хабара за здійснення в інтересах хабародавця дій, які породжують відповідні економічні чи правові наслідки (укладення договору оренди, звільнення від внесення податків, надання кредиту і т. ін.), перевірячі підлягає наявність факту попереднього звернення заявника з цих питань до посадових осіб органів влади і управління, керівників підприємств, організацій та установ, наявність відповідних, (у тому числі і договірних), відносин між ними тощо [8].

Проведення таких перевірочних дій дає можливість ще до реалізації оперативних матеріалів визначити документи, предмети, які мають доказове значення у справі (матеріали про відмову в порушенні кримінальної справи, протоколи про адміністративне правопорушення, договори та ін.), які підлягають невідкладному вилученню, а також визначити пріоритетні напрямки в організації першочергових слідчих дій — перевірячі слідчим шляхом даних про сприяння заявнику одержувачем хабара у рішенні тих або інших питань (укриття факту злочину чи правопорушення шляхом нереєстрації відповідних матеріалів, прийнят-

тя незаконного рішення щодо них, пом'якшення відповідальності за їх вчинення і т. ін.).

5. У разі можливості проведення додаткової зустрічі з вимагачем хабара (після подачі заяви у правоохоронні органи) необхідно таку зустріч організувати з обов'язковим використанням технічних засобів отримання інформації, спеціальних технічних засобів для контролю, фіксації і документального оформлення розмов чи дій.

При цьому слід пам'ятати, що практична цінність проведення таких оперативно-розшукових заходів визначається змістом зафіксованих розмов, під час яких висвітлюються наміри службової особи (таким чином перевіряється достовірність викладених у заяві обставин).

Крім того, може бути отримана нова інформація про місце, час, обставини і форму передачі хабара, уточнення, підтвердження зобов'язань посадової особи щодо сприяння особі, яка передає хабар, тобто виконання чи невиконання ним конкретних дій. Не виключена можливість погроз заподіяння шкоди правам та інтересам заявника у разі неодержання винагороди; порад з боку посадової особи щодо поведінки заявника (як пояснювати оточуючим факти одержання грошей у борг, причини відвідання відповідних державних установ чи певних посадових осіб), вимоги тримати у таємниці відносини з одержувачем хабара і т. ін.

Заявника необхідно зорієнтувати на необхідність активної участі в розмові з посадовою особою, під час якої може виявитись її умисел, буде зрозуміло, що вона вимагає ха-

бар (пропонує його дати, не заперечує взяти), що саме має виконати за одержаний хабар.

На застосування технічних засобів отримання інформації необхідно отримати відповідний дозвіл суду.

З цією метою оперативний працівник, який проводить заходи, складає подання, в якому обов'язково вказує мету їх проведення та причини, з яких іншими засобами неможливо здобути фактичні дані про протиправні діяння особи. Подання пред'являється голові обласного суду або уповноваженому ним його заступникові, який вирішує питання по суті — виносить постанову про дачу дозволу на застосування технічних засобів, або на відмову в цьому.

У разі безпідставної відмови суду в наданні такого дозволу необхідно терміново вирішити питання про внесення подання на таке рішення [9, 10].

Якщо дозвіл суду отримано, заявнику вручаються технічні засоби, що оформляється відповідним протоколом. Протокол складається від імені оперативного працівника, в ньому вказується: де, коли, кому конкретно, який технічний засіб вручено, його точну назву, серійні чи спеціально зроблені оперативним працівником номери, кому він належить, його інвентарний номер, (якщо він належить оперативному підрозділу), а також тип касети, серійний номер, чи була вона раніше в експлуатації.

У протоколі також вказується спеціаліст, який перевіряє вміння заявника користуватись засобом, інструктує його. Під час інструктажу даються поради, скеровані на отримання високоякісного запису розмо-

ви, а саме: швидкість запису (якість буде значно кращою при швидкості 2,4 см/с), направленість мікрофону в бік співбесідника, за можливістю усунення різних перешкод (наприклад, виключити можливість тертя руками по кишені, де знаходиться мікрофон, шаркання взуттям, шарудіння паперами і т. ін.). Спеціаліст має перевірити працездатність технічного засобу шляхом виконання контрольного запису, який залишається на фонограмі. Всі троє підписують протокол, в якому зазначаються дії спеціаліста.

6. Складається протокол.

Технічний запис та аудіо- або відеокасета із записом проведеної зустрічі оглядаються, фіксується її тип, номер та інші ідентифікуючі ознаки, вони й прослуховуються, проглядаються, розшифровуються, про що складається протокол, який підписується оперативним працівником, спеціалістом і заявником. Касета опечатується за їхніми підписами.

7. Якщо оперативна ситуація вимагає інших заходів, які тимчасово обмежують права осіб, то, необхідно підготувати подання до суду про дачу дозволу на їх застосування, причому в поданні необхідно вказувати лише той захід, який заплановано і буде застосовуватись, і мати на увазі, що строк починає обраховуватися з моменту винесення постанови судом.

8. Результати застосування заходу, незалежно від того, мають вони значення для оперативно-розшукової справи чи ні, повинні оформлятися протоколами. Доля аудіо відеозаписів вирішується наступним чином:

– якщо рішення про застосування технічного засобу приймав оперативний працівник спецпідрозділу, то після порушення кримінальної справи аудіо та відеокасети передаються слідчому (оскільки вони є матеріалами, на підставі яких порушена справа, а також речовими доказами);

– якщо застосування технічного засобу здійснено за дорученням прокурора або слідчого, аудіо відеокасети направляються їм на виконання доручення (але в обох випадках розшифровку виконує оперативний працівник із спеціалістом).

9. Операція щодо затримання одержувача хабара повинна бути ретельно спланована, з передбаченням можливих варіантів поведінки одержувача хабара.

При цьому необхідно враховувати і ту обставину, що більшість одержувачів хабарів (передусім, з числа працівників правоохоронних органів, які в силу специфіки своєї роботи знайомі з організацією роботи оперативних підрозділів) нерідко використовують для одержання хабара різного роду посередників, обирають для цього місце (приміщення), де ускладнений технічний чи візуальний контроль за здійсненням указаних дій (автомобіль, безлюдне або, навпаки, багатолюдне місце і т. ін.), раптово змінюють раніш обумовлені обставини передачі хабара (місце, час тощо), уникають безпосереднього “контакту” із хабародавцем.

Тому планування операції повинно передбачати всі без винятку вказані обставини, щоб уникнути випадків втрати речових доказів,

зникнення отримувача хабара з місця вчинення злочину і т. ін.

10. Особливу увагу необхідно звернути на документальне оформлення предмета хабара, який має бути вручений посадовій особі.

Гроші для проведення оперативно-розшукового заходу повинні надавати оперативні підрозділи. У виняткових випадках можуть бути використані гроші заявника, коли він приніс їх до спецпідрозділу. В жодному разі не можна вимагати у заявника надати гроші для проведення заходу, позичати тощо.

Якщо гроші надано заявником, то він пише про це відповідну заяву, вказуючи, в якій валюті, сумі, кількості, номінальній вартості купюр (з відображенням їх номерів) він надає гроші, а також мету їх надання — використання для давання хабара і викриття одержувача хабара. Доцільно одержати у заявника гроші безпосередньо перед проведенням оперативно-розшукового заходу, для нанесення на купюри відповідних поміток, використання хімічних засобів і т. ін.

Якщо це зробити неможливо, оперативний працівник повинен дати заявникові розписку в одержанні грошей, яка має бути складена у двох примірниках, з відображенням суми, купюр, їхніх номерів та підписана ними обома [11].

Далі необхідно скласти протокол, щоб засвідчити, які саме гроші вручаються заявнику, сума, кількість, номінальна вартість купюр, їхні номери, серії, яким чином помічені купюри, як вони упаковані. Протокол підписується оперативним працівником, спеціалістом, який помічав купюри і заявником.

11. На застосування технічних засобів отримання інформації необхідно одержати дозвіл суду, (про що вже йшлося вище).

Методи візуального спостереження, фіксації дій щодо вручення хабара вибирають оперативні працівники, які повинні вивчити місце передачі хабара (зокрема, для приміщення — наявність входів, виходів, вікон, сміттєпроводів, різних люків і т. ін.). Вони також проводять інструктаж заявника щодо роботи з технічними засобами, подачі обумовлених сигналів і т. ін.

До проведення операції щодо безпосереднього затримання одержувача хабара “на гарячому” пред’являються такі ж вимоги, як і до операцій з фіксування зустрічей заявника і посадової особи (зміст фіксованих розмов про передачу хабара — що саме передається та за які дії, розмови про виконану послугу, подяку і т. ін., поради — як пояснювати витрату грошей особам, які, наприклад, їх позичали). Така фіксована розмова дасть змогу спростувати можливі версії посадової особи про наявність ніби-то в неї цивільно-правових відносин із заявником (повернення боргу, надання позички тощо).

12. Момент затримання одержувача хабара повинні вибрати оперативні працівники відповідно до накресленого плану чи ситуації, яка виникла (в залежності від того, де мали місце події — у приміщенні, на природі, вулиці, у транспорті та ін.), а також наслідків візуального спостереження (куди подівся предмет хабара) чи пояснень заявника про місце, куди покладено предмет хабара. Необхідно також передбачити

заходи, які б виключали можливість викинути, знищити одержаний хабар тощо.

13. У будь-якому випадку оперативний працівник повинен сказати одержувачу хабара про те, що в нього є дані про одержання хабара і запропонувати його видати.

У разі відмови працівник органів внутрішніх справ повинні провести огляд посадової особи, речей і транспорту з метою вилучення предмета хабара. Фізичне вилучення необхідно провадити таким чином, щоб не знищити можливі відбитки пальців рук, потожирових слідів тощо.

У цьому випадку складається протокол, в якому відображається хід операції, його підписує оперативний працівник (працівники), очевидці, спеціаліст, посадова особа, яка підозрюється в одержанні хабара.

14. Особливу увагу слід звертати на очевидців (понятих). Це не можуть бути випадково зустрінуті на вулиці особи, тим більше хворі, з вадами зору чи слуху, або знайомі одержувача хабара чи заявника, або співробітники спецпідрозділів (гласні чи негласні). До початку операції їм слід пояснити, що має відбутись. Необхідно пересвідчитись в особі очевидців (понятих), мати достовірні відомості про їхнє місце проживання і роботи.

15. Замкнений простір приміщення, транспорт, навіть територія повинні бути оглянуті як місце події за участю понятих і спеціаліста. Не виключена можливість дачі хабара в житлових чи інших аналогічних приміщеннях. У протоколі огляду місця події необхідно ретельно описати місце розташування приміщень, ме-

блів тощо. Необхідно у цей момент зберігати повну конфіденційність попереднього застосування технічних засобів та його наслідків.

Водночас, на місці події може виникнути ситуація, коли за поведінкою посадової особи видно, що вона бажає щиро розповісти про одержання хабара. Тому, виходячи з реальної оцінки ситуації, можливо там же відібрати від неї пояснення [12].

16. Про зібрані матеріали щодо перевірки заяви, які містять дані про ознаки злочину, оперативний працівник подає рапорт начальнику органу. Необхідно визначити, які саме матеріали стосовно перевірки заяви є підставою і приводом для порушення кримінальної справи. Це — сама заява і матеріали перевірки, матеріали оперативно-розшукової діяльності, одержані внаслідок гласних та негласних пошукових заходів, якими зафіксовано сліди злочину, виявлено документи, предмети та ін., які можуть бути доказами вчинення злочину.

Кожен документ, який долучається до оперативно-розшукової справи, має бути зареєстрований у секретаріаті спецпідрозділу за відповідним номером, а, за наявності належних підстав, він повинен бути засекречений.

Кожен з вказаних матеріалів окремо та всі разом можуть бути підставою для порушення кримінальної справи, що має бути відображено у постанові про порушення кримінальної справи.

У нашому випадку, це можуть бути аудіо відеокасети із записами розмов про вимагання хабара та пов'язаних з цим дій, або бездіяль-

ності, посадової особи; про давання — одержання хабара; документи про зняття інформації з каналів зв'язку і т. ін.

Постанова судді та матеріали до неї, які є підставою до порушення кримінальної справи, повинні бути розсекречені. На зняття грифу “таємно” необхідно багато часу, якого може не вистачити в момент порушення справи.

На практиці, порушуючи на підставі матеріалів оперативно-розшукової діяльності кримінальну справу у суді, слід одержати довідку про те, коли, якою постановою (її номер), які саме заходи було дозволено судом здійснити (тобто, щоб вона підтверджувала легітимність дій оперативних працівників і одержаних матеріалів).

Після цього необхідно негайно порушити кримінальну справу за ознаками того злочину, який встановлено, і виконати невідкладні слідчі дії. Не пізніше доби копія постанови про порушення кримінальної справи мусить надійти до відповідного прокурора.

17. Повинна бути також винесена постанова і про вилучення у заявника технічних засобів, які застосовувались в операції захоплення посадової особи в момент одержання хабара. На вилучення необхідно скласти протокол і провести виїмку з повним описом ідентифікуючих ознак та технічного стану технічного засобу.

18. Аудіо відеокасети, використані при проведенні оперативно-розшукових заходів, із зробленими на них аудіо відеозаписами (у тому числі й вилучені у заявника), повинні бу-

ти оглянуті та оформлені окремими протоколами за участю спеціаліста.

Перед початком огляду в протоколі необхідно зазначити вигляд та стан упаковки предмета. Після огляду речові докази повинні бути опечатані в пакеті з підписами дізнавача, понятих, спеціаліста.

19. Оглянуті технічні засоби, аудіо та відеокасети, вилучені предмети хабара і т. ін. мають бути приєднані до справи як речові докази.

Розшифровка записів повинна бути зроблена у протоколі огляду та прослуховування фонограми.

20. Передусім, як свідок, повинен бути допитаний заявник, при цьому спочатку це має бути вільна розповідь від першої особи з подробицями.

Після цього заявнику необхідно пред'явити всі аудіо та відеозаписи (у тому числі й представлені ним), що зазначити у протоколі, після чого поставити питання та отримати вичерпну відповідь на них. Якщо хабар давався у приміщенні (у квартирі, службовому кабінеті і т. ін.), необхідно у свідка в'яснити розташування меблів, приміщень, вікон, дверей, інші важливі деталі для подальшого порівняння з протоколом огляду.

Необхідно також задати питання про те, чи не піддавались аудіо та відеозаписи монтажу, перезапису, чи є вони оригіналами, за яких умов проводився запис і т. ін.

21. Необхідно допитати очевидців, які були присутніми під час захоплення службової особи “на гарячому” про подробиці цієї операції.

22. Затримання особи “на гарячому” є підставою для процесуального оформлення її затримання як підозрюваної у вчиненні злочину.

23. У разі затримання як підозрюваного, складається відповідний протокол. Про затримання підозрюваного протягом 24 годин необхідно письмово повідомити прокурора. Причому це означає, що протягом цього часу повідомлення повинно надійти не в прокуратуру, а прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів спецпідрозділом [13].

24. Затриманому необхідно роз'яснити його права (їх необхідно перерахувати у протоколі затримання, або в окремому протоколі), з'ясувавши, чи має він намір давати показання, чи має клопотання, чи хоче мати захисника.

25. Тактика проведення першочергових допитів підозрюваного має обиратися з урахуванням поведінки одержувача хабара в момент його затримання, під час допиту повинні бути ретельно відображені всі висунуті ним версії про обставини одержання ним винагороди, а також можливі посилення на ті чи інші дані, які, на його думку, підтверджують його невинність, з метою наступної перевірки.

26. При цьому вказаний допит доцільно проводити з використанням аудіозапису, оскільки, окрім детальної фіксації показань, запис голосу підозрюваного може бути використаний як зразок у разі проведення судово-фоноскопичної експертизи, якщо підозрюваний у подальшому відмовиться дати такі зразки для її проведення.

Під час вказаних допитів необхідно зберегти таємницю попереднього застосування технічних засобів та їх результатів, надавши можливість підозрюваному висловитись, не

ставлячи за мету обов'язково добитися визнання ним факту одержання хабара.

27. На робочому місці, за місцем проживання, інших місцях (дача, гараж, підсобні приміщення) необхідно невідкладно провести обшуки, попередньо отримавши санкцію суду.

У постанові слід вказати, що конкретно мають шукати та що повинен видати той, у кого здійснюють обшук. І під час обшуку вимагати видачі того, що саме записано у постанові (іноді обшук починається вимогою видати зброю і наркотики, хоча у постанові на обшук ці предмети не вказано).

Водночас необхідно вжити заходів до забезпечення можливої конфіскації майна шляхом винесення відповідної постанови про накладення арешту на майно. Якщо під час обшуку будуть вилучені цінності, на них необхідно накласти арешт.

28. З урахуванням викладеного, вказані невідкладні слідчі дії найкраще виконувати одночасно (паралельно), тому після порушення справи необхідно створити групу з числа оперативних працівників спецпідрозділу і з постановою про це ознайомити підозрюваного, щоб своєчасно з'ясувати, чи не має він підстав для їх відводу.

29. Зважаючи на те, що, дізнання провадиться з метою виявлення ознак злочину і осіб, які його вчинили, невідкладні слідчі дії повинні бути спрямовані саме на це [14].

Крім того, необхідно провести ті слідчі дії, які допоможуть виявити і зберегти докази, усунути можливість їхнього знищення. Це, насамперед,

може бути вилучення документів, зміст яких може викрити дії особи, виконані за одержання хабара, предметів хабара, у тому числі одержаних у минулому, чернетки, листування, накази і т. ін. До цих слідчих дій належать також допитати свідків, у тому числі, тих, у кого відбирались пояснення, хто був присутнім при затриманні “на гарячому”.

У разі, коли невідкладні слідчі дії виконуються більше трьох діб, необхідно вирішити питання про обрання запобіжного заходу підозрюваному.

Висновки. Отже, резюмуючи все вищезазначене можна сказати, що боротьба з корупцією буде успішною, якщо матиме комплексний та скоординований характер, соціальний, економічний, правовий та міжнародний виміри, головним змістом яких відповідно є:

- формування у суспільстві негативного ставлення та нетерпимості до корупції, створення атмосфери соціального партнерства між громадянами та державою, ліквідація правової безграмотності населення;

- створення мотиваційних передумов для мінімізації корупційних виявів в економіці, обмеження тіньового сектору економіки, формування соціально відповідального підприємницького і бізнесового середовища, розбудова партнерства держави з приватним бізнесом;

- впорядкування та удосконалення правового поля у сфері боротьби з корупцією, проведення судової реформи;

- перенесення акценту з боротьби на протидію корупції, запрова-

дження антикорупційної експертизи проектів законодавчих і нормативно-правових актів;

- координація дій з міжнародними антикорупційними організаціями, зміцнення міжнародного авторитету держави як послідовного й активного борця з корупцією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонов К. В. Державно-правове забезпечення економічної безпеки України від злочинних посягань (за матеріалами підрозділів ДСБЕЗ) : монографія / К. В. Антонов / МВС України. — Луган. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України. — Луганськ: РВВ ЛАВС, 2004. — 408 с.
2. Антонов К. В. Методологія структури та змісту професіограми співробітника ДСБЕЗ / К. В. Антонов // Науковий вісник юридичної академії МВС України. — Д., 2003. — № 3 (12). — С. 39–44.
3. Антонов Р. К. Діяльність спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю щодо протидії злочинам у бюджетній сфері: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність” / Р. К. Антонов. — Дніпропетровськ, 2011. — 20 с.
4. Антонян Ю. М. О понятии профилактики преступлений / Ю. М. Антонян // Вопросы борьбы с преступностью. — М.: Юрид. лит., 1977. — Вып. 26. — С. 25–34.
5. Антонян Ю. М. Проблемы индивидуальной профилактики преступлений / Ю. М. Антонян // Пути

- усовершенствования мер по предупреждению преступности: сб. тр. — М.: б/и., 1988. — С. 64–70.
6. Ануфрієв М. І. Підготовка штатних негласних оперативних працівників ОВС: організаційно-правові основи: монографія / М. І. Ануфрієв. — К.: РВВ МВС України, 2002. — 156 с.
 7. Артеменко П. П. Застосування технічних засобів в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ: навч.-метод. посіб. / П. П. Артеменко, О. В. Золотар. — К.: НАВСУ, 1998. — 38 с.
 8. Атмажитов В. М. Оперативно-розсыкная деятельность органов внутренних дел. Общая часть: учебник / В. М. Атмажитов. — М., 1990. — 564 с.
 9. Афоризмы. Век XX / сост. И. И. Комарова. — М.: РИПОЛ КЛАСИК, 2000. — 736 с.
 10. Баев О. Я. Основы криминалистики: курс лекций. — 2-е изд., перераб. и доп. / О. Я. Баев. — М., 2003. — 323 с.
 11. Бандурка А. М. Пособие по организации служебной и оперативно-розсыкной деятельности в подразделениях органов внутренних дел / А. М. Бандурка, С. Е. Федоров. — Х., 1993. — 135 с.
 12. Бандурка А. М. Оперативно-розсыкная деятельность: правовой анализ / А. М. Бандурка, А. В. Горбачев. — К.: РИО МВД Украины, 1994. — 160 с.
 13. Бандурка О. М. Оперативно-розсыкная діяльність. — Ч. I: підручник / О. М. Бандурка. — Х.: Нац. ун-т внутр. справ, 2002. — 336 с.
 14. Бандурка О. М. Оперативно-розсыкная діяльність: підруч. для студ. вищ. навч. закл. — Ч. 1 / О. М. Бандурка. — Х.: Вид-во НУВС, 2002. — 335 с.

МАУП